

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ความไว้วางใจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาว่า ชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส มีระดับความไว้วางใจทางการเมืองในระดับใด โดยวางกรอบการวิจัยไว้ 3 ส่วนคือ ความไว้วางใจทางการเมืองต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง ระบอบการเมืองการปกครอง และประชาคมการเมือง และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความไว้วางใจทางการเมืองกับตัวแปรต่าง ๆ คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ สถานที่เรียนส่วนใหญ่ (โรงเรียนปอเนาะ/โรงเรียนรัฐบาล) อาชีพ การมีตำแหน่งทางสังคม และการติดตามข่าวสารทางการเมืองของชาวไทยมุสลิม นอกจากนี้ยังศึกษาต่อไปอีกว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผล ต่อความไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การดำเนินงานของรัฐบาลหรือนโยบายไปสู่การปฏิบัติการปฏิบัติงานของข้าราชการ พนักงานของรัฐวิสาหกิจ พนักงานส่วนท้องถิ่น และปฏิกิริยาของรัฐบาลมีต่อข้อเรียกร้องต่าง ๆ ในระบบการเมือง เป็นต้น

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่เป็นชาวไทยมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส จำนวน 400 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างตามสะดวก ทั้งนี้ได้พยายามให้มีการกระจายกลุ่มตัวอย่างให้มากที่สุด โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ปรากฏว่าสามารถเก็บแบบสอบถามคืนมาได้จำนวน 376 คิดเป็นร้อยละ 94.0 ได้ใช้กรรมวิธีประมวลผลข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS for Windows เพื่อคำนวณและตีความข้อมูล นอกจากนี้เพื่อให้การศึกษาลงสู่รายละเอียดมากขึ้น ยังได้สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวไทยมุสลิมทั่วไป และค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารของราชการ และหนังสืออื่น ๆ ทำให้ได้ข้อมูลเสริมประกอบการวิเคราะห์ให้วิจัยครั้งนี้มีเนื้อหาที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัยดังนี้

6.1.1 ชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส มีความไว้วางใจทางการเมืองในระดับสูง และมีความไว้วางใจทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งเป็นการยืนยันตามสมมติฐานหลักที่ตั้งไว้ และเมื่อได้พิจารณาความไว้วางใจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิมต่อระบบการเมือง โดยจำแนกตามระดับแล้ว ยังพบว่า ชาวมุสลิมในพื้นที่ที่มีความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมืองสูงสุด รองลงมาคือระบอบการเมืองการปกครอง และผู้มีอำนาจทางการเมือง ตามลำดับ

6.1.2 อายุ ระดับการศึกษา สถานที่เรียน และการมีตำแหน่งทางสังคม มีความสัมพันธ์กับระดับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วน เพศ อาชีพ ระดับรายได้ และการติดตามข่าวสารทางการเมือง ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนี้

6.1.2.1 อายุ โดยชาวมุสลิมที่มีอายุมาก มีแนวโน้มไว้วางใจทางการเมืองในระดับที่สูงกว่าผู้ที่มีอายุน้อย แต่เมื่อจำแนกระบบการเมืองออกเป็นระดับแล้ว พบว่า มีเพียงระดับประชากรการเมืองเท่านั้น ที่อายุมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนผู้มีอำนาจทางการเมือง และระบอบการเมืองการปกครอง พบว่า อายุไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิม

6.1.2.2 ระดับการศึกษา โดยชาวมุสลิมที่มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มไว้วางใจทางการเมืองสูงกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ แต่เมื่อจำแนกระบบการเมืองออกเป็นระดับแล้ว พบว่า มีเพียงระดับระบอบการเมืองการปกครองและประชาคมการเมือง เท่านั้น ที่ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนผู้มีอำนาจทางการเมืองการปกครอง พบว่า ระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิม

6.1.2.3 สถานที่เรียน โดยผู้ที่เรียนจากโรงเรียนรัฐบาล มีแนวโน้มไว้วางใจทางการเมือง สูงกว่าผู้ที่เรียนจากโรงเรียนศาสนาอิสลามหรือโรงเรียนเอกชน แต่เมื่อจำแนกระบบการเมืองออกเป็นระดับแล้ว พบว่า มีเพียงระดับผู้มีอำนาจทางการเมืองและประชาคมการเมืองเท่านั้น ที่สถานที่เรียน มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนระบอบการเมืองการปกครอง สถานที่เรียน ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิม

6.1.2.4 การมีตำแหน่งในหมู่บ้าน โดยผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้านมีแนวโน้มไว้วางใจทางการเมืองสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้ตำแหน่งในหมู่บ้าน แต่เมื่อจำแนกระบบการเมืองออกเป็นระดับแล้ว พบว่า มีเพียงระดับผู้มีอำนาจทางการเมืองและระบอบการเมืองการปกครอง เท่านั้น ที่การมีตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน ส่วนประชาคมการเมือง การมีตำแหน่งในหมู่บ้านไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิม

ปัจจัยที่มีผลต่อความไว้วางใจทางการเมือง

จากผลการศึกษาข้างต้นสรุปได้แล้วว่า ชาวไทยมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส ในปัจจุบันมีความไว้วางใจทางการเมืองในระดับสูง โดยมีความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมืองในระดับที่สูงสุด รองลงมาคือระบอบการเมืองการปกครอง หรือระเบียบกฎหมาย และผู้มีอำนาจทางการเมืองตามลำดับ

สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความไว้วางใจทางการเมือง นอกเหนือจากปัจจัย ด้านอายุ ระดับการศึกษา สถานที่เรียน และการมีตำแหน่งภายในหมู่บ้านแล้ว ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางการเมือง ได้แก่ การตัดสินใจการดำเนินงานของรัฐบาล การดำเนินงานของรัฐบาล และการสนองตอบของรัฐบาลต่อข้อเรียกร้องต่าง ๆ ในระบบการเมือง ตามแนวคิดของ William A. Gamson น่าจะเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความไว้วางใจทางการเมืองในเรื่องนี้ มากกว่าปัจจัยด้านบุคลิกภาพของบุคคลตามแนวคิดของ Robert E. Land สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. การตัดสินใจการดำเนินงานของรัฐบาล หรือนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากเนื้อหา นโยบายรัฐบาลต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 4 จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีความพยายามในการพัฒนาหรือปรับปรุงนโยบายในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือนโยบายความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เริ่มใช้ฉบับแรกเมื่อมี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปัญหาอยู่เสมอ จากงานวิจัยของสมพงษ์ ปานกล้า (2541) เรื่องนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2475-2535) ผลการศึกษาพบว่า นโยบายการศึกษาของรัฐบาลไทยที่มีต่อพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐอยู่ตลอดเวลา จากมิติตความมั่นคงในระยะเริ่มแรก มาสู่มิติของการพัฒนาในระยะต่อมา และมิติการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือการพัฒนาควบคู่กับมิติการมีส่วนร่วมในปัจจุบัน โดยจะเห็นได้ว่านโยบายความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้ฉบับล่าสุดให้ความสำคัญกับคนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายมากกว่าฉบับก่อน

การปรับเปลี่ยนนโยบายที่รูปธรรม เห็นได้ในทางปฏิบัติ ดังจะเห็นได้จากบทวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องนี้ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน (4 มกราคม 2541, หน้า 7) วิเคราะห์ว่า ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ร่วมกับกองกำลังผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร (พตท. 43) โดย ศอ.บต. ในยุคสมัยภายใต้การนำของ นายเจริญจิตร ณ สงขลา ต่อเนื่องมาถึง สมัย นายอนันต์ อนันตกุล ได้ให้ความสำคัญพิเศษกับการพัฒนาข้าราชการ การดำเนินการกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีพฤติกรรมไม่เหมาะสมอย่างเฉียบขาด รวมทั้งการจัดตั้งแหล่งข่าว การปฏิบัติการจิตวิทยา งานมวลชน และการใช้มาตรการทางการเมืองเพื่อสนับสนุนงานด้านปราบปรามของฝ่ายทหาร เปรียบกับโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา (จคม.) จนกระทั่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ดีขึ้นตามลำดับ

ดังนั้น นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2531-2536) ได้มีการเปลี่ยนจุดเน้นจากการปราบปรามมาเป็นการแก้ปัญหาสังคมจิตวิทยา และการเมืองการปกครอง โดยสร้างความเข้าใจ และลดความหวาดระแวงของทุกฝ่ายให้มีความสำคัญแก่ผู้นำศาสนาและผู้นำท้องถิ่น

ในยุคนี ศอ.บต.ได้เพิ่มความเข้มข้นของงานด้านสังคมจิตวิทยา โดยเฉพาะการพัฒนาผู้นำศาสนา ผู้นำท้องถิ่น การส่งเสริมบทบาทคนในพื้นที่ให้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งการสร้าง ความเข้าใจกับข้าราชการ ให้ยอมรับความแตกต่างด้านวัฒนธรรม ไม่มีอคติและเลือกปฏิบัติต่อผู้คนที่อื่น

ในช่วง 2 ปีสุดท้ายของนโยบาย ศอ.บต.ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้แทนประชาชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ มาประเมินสถานการณ์ ได้ข้อสรุปว่างานด้านสังคมจิตวิทยาดีขึ้นมากแล้ว ศอ.บต.จึงควรหันมาจับงานด้านพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น ซึ่ง ศอ.บต.ก็ได้ขานรับแนวคิดดังกล่าวโดยระดมหน่วยราชการ ภาคเอกชน นักวิชาการ และผู้นำท้องถิ่นทุกสาขา จัดทำ “แผนพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้” เป็นแผนลักษณะ “กลุ่มจังหวัด” ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น อีกทั้งยังใช้พลังของทุกฝ่ายจัดทำและผลักดัน “แผนเปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษฯ” จนได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล นอกจากนี้ ยังได้ปูพื้นฐานการกระชับความสัมพันธ์ระดับท้องถิ่นกับประเทศเพื่อนบ้านโดยใช้ภาษาและวัฒนธรรม ที่คล้ายคลึงกัน เป็น “สื่อ” จนเป็นที่มาของโครงการสามเหลี่ยมเศรษฐกิจ (IMT.GT)

จากจุดเริ่มต้นดังกล่าว นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2537-2541) จึงได้เน้นหนักการใช้พัฒนาเศรษฐกิจเป็นตัวแทนในการเปิดสังคม แต่ยังดำรงแนวทางเปิดกว้างทางสังคมจิตวิทยา และการเมือง ที่ดำเนินงานได้ดีมาโดยตลอด รวมทั้งการรักษาความสงบเรียบร้อย โดยเพิ่มความสำคัญของงานด้านประชาสัมพันธ์เพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาด้วย

และในปี พ.ศ.2539 สมัยรัฐบาล นายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เห็นชอบตามข้อเสนอของสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ปรับปรุงการบริหารราชการให้สอดคล้องกับนโยบาย โดยมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 56/2539 แยกงานด้านการพัฒนา/สังคมจิตวิทยา กับงานรักษาความสงบออกจากกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้ โดยให้ “ศอ.บต.” ดูแลด้านการพัฒนาและสังคมจิตวิทยา ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และปลัดกระทรวงมหาดไทย ส่วน “พตท.43” ดูแลด้านยุทธการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการก่อการร้ายทุกรูปแบบ ให้เป็นเอกภาพ โดยมี กองทัพบก/กอ.รมน. และ ทก.4/กอ.รมน.ภาค 4 ควบคุม กำกับดูแล สามารถสังการทั้งฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร ทุกหน่วยได้ตามสายงานของ กอ.รมน.ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า นโยบายของรัฐบาลต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการกำหนดอนาคตของตนเอง ในรูปการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาต่าง ๆ กับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกชนในพื้นที่ด้วย

2. การดำเนินงานของรัฐบาล หรือการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การปฏิบัติงานของข้าราชการ จากที่กล่าวมาแล้วในข้อแรกจะเห็นได้ว่ารัฐบาลได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างจริงจังมาโดยตลอด และให้ประชาชนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ มากที่สุด ได้มีการลงโทษข้าราชการในพื้นที่อย่างเฉียบขาด และให้ออกนอกพื้นที่อย่างรวดเร็วที่สุดถ้าพบมีการกระทำความผิดนำไปสู่เงื่อนไขความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมีโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลลงไปสู่พื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ในด้านนโยบายการคัดเลือกข้าราชการที่มาทำงานในพื้นที่ ของกระทรวงมหาดไทย โดยมีศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการควบคุมและดูแลข้าราชการทุกกระทรวง ทบวง กรมในพื้นที่นี้ ในทุกปี ศอ.บต.จะจัดให้มีการฝึกอบรมข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และพนักงานส่วนท้องถิ่น ที่เข้ามาอยู่ใหม่รู้จักวัฒนธรรมและประเพณีของประชาชน เพื่อไม่ให้ไปสร้างเงื่อนไขอันนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน ดังเช่นเคยเกิดขึ้นมาในอดีต ขณะเดียวกันยังให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเรียนรู้ภาษาท้องถิ่นเพื่อใช้ในการติดต่อสื่อสารกับคนในพื้นที่ด้วย นอกเหนือจากมีการให้ชาวมุสลิมได้เรียนรู้ภาษาไทยอีกทางหนึ่งแล้ว และการเปิดโอกาสให้ชาวมุสลิมได้สิทธิพิเศษในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาของกระทรวงมหาดไทย หรือทุนของหน่วยงานรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ เช่น กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงคมนาคม การดำเนินการดังกล่าวนี้ทำให้ชาวมุสลิมมีโอกาสได้รับราชการและกลับมาปฏิบัติงานในพื้นที่ได้มากยิ่งขึ้น

ขจัตถ์ บุรุษพัฒน์ (2519 : 378 - 380) กล่าวว่า การศึกษาถึงการแก้ไขปัญหาของรัฐบาลโดยไม่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น รู้ดีว่าจะยังไม่สมบูรณ์นัก เพราะพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยรัฐบาลแก้ไขปัญหาโดยทางอ้อม พระองค์ทรงให้ความสนพระทัยเป็นพิเศษในปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และทรงห่วงใยในทุกข์ของพี่น้องมุสลิมเป็นอย่างมาก จะเห็นได้ว่าทุกปีที่ผ่านมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักทักษิณราชนิเวศน์เป็นประจำ ระหว่างประทับนั้น พระองค์จะเสด็จออกเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขของราษฎรชาวไทยมุสลิมอย่างทั่วถึงโดยไม่ทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยแต่ประการใด ทั้งนี้และทั้งนั้นก็เพื่อจะได้ทอดพระเนตรเห็นสภาพของปัญหาด้วยพระองค์เอง และในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ณ สถานที่ต่าง ๆ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แพทย์โดยเสด็จฯ ทำการตรวจรักษา

ราษฎรผู้เจ็บป่วย และทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ พระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ได้ยังความซาบซึ้งให้แก่ชาวไทยมุสลิมเป็นล้นพ้น ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจว่า ทุกแห่งหนที่พระองค์เสด็จไป จะมีราษฎรชาวไทยมุสลิมมาเฝ้ารับเสด็จและถวายความจงรักภักดีอย่างอุ้นหนาฟ้าง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความสำคัญของพระคัมภีร์กุรอานที่มีต่อชาวไทยมุสลิม และทรงเห็นว่าหากสามารถแปลคัมภีร์กุรอานเป็นภาษาไทย ก็คงจะก่อประโยชน์แก่ผู้นับถือศาสนาอิสลามเป็นอย่างมาก ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงปรารภให้จุฬาราชมนตรีแปลคัมภีร์กุรอานเป็นภาษาไทย และทรงพระราชทานเงินส่วนพระองค์เพื่อจัดพิมพ์พระคัมภีร์กุรอานและคำแปลอีกด้วย เมื่อจัดพิมพ์เสร็จแล้วก็ได้ทรงพระราชทานให้แก่ผู้นำศาสนาในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม และชาวไทยมุสลิมมากมายหลายประการ เช่น ทรงเสด็จร่วมงานในงานฉลองวันคล้ายวันประสูติของพระศาสนานบีโมฮัมหมัด ซึ่งชาวมุสลิมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ถ้าพระองค์มีพระราชกรณียกิจอื่น ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมราชินีนาถหรือให้บุคคลสำคัญในราชสำนักไปร่วมงานแทนพระองค์ ทรงมอบเงินรางวัลแก่ครูโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลามที่ปรับปรุงกิจการ และวิธีการสอนให้เป็นระเบียบเรียบร้อย จนสามารถอำนวยความสะดวกทางการเล่าเรียนของเยาวชนมากขึ้น และทรงพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เพื่อก่อสร้างมัสยิด ให้แก่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

นอกจากนี้แล้ว ยังมีพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์อีกมากมาย เช่น โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ทำให้ชาวมุสลิมได้มีงานทำ สร้างรายได้ให้กับครอบครัว ในวิทยานิพนธ์ของเจษฎา อรุณพัฒน์พงศ์ (2529 : 92) กล่าวถึงเรื่องนี้ โดยจากการสัมภาษณ์กำนันผู้ใหญ่บ้าน อำเภอยี่งอ อำเภอระแงะ และอำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส ว่า “ยอมรับว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีประโยชน์ สามารถแก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อนของราษฎรได้ระดับหนึ่ง แต่มีบางโครงการก็ไม่ได้ผล... แต่ยอมรับว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่ สามารถแก้ไขปัญหามาได้ ทั้งนี้เพราะประชาชนและข้าราชการให้การสนับสนุน โดยเฉพาะข้าราชการจะสังเกตว่าทำงานอย่างรวดเร็วมาก ไม่เหมือนกับโครงการอื่น ๆ” ในพื้นที่อำเภอระแงะ มีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 5 โครงการ ได้แก่ โครงการหมู่บ้านจุฬาราชมนตรีพัฒนา 5, โครงการทำนบบ้านกูจิถือปะ โครงการส่งเสริมการเลี้ยงเปิดเทศบ้านกูจิถือปะ โครงการสวนยางเช่าเพื่อปลูกย่านลิเภา และโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน (ในบรรยายสรุปอำเภอระแงะ ปี 2543) สังเกตว่าโครงการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นโครงการที่เกี่ยวข้องกับความป็นอยู่ปากท้องของประชาชนทั้งสิ้น ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานอย่างหนึ่งของพื้นที่นี้

ดังนั้น พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทย ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นส่วนหนึ่งที่มีผลอย่างมากในการบูรณาการ หรือทำให้คนในพื้นที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบและสันติสุข ไม่เกิดปัญหาที่รุนแรงจนไม่สามารถควบคุมได้อย่างที่เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ

3. ปฏิกริยาที่รัฐบาลมีต่อข้อเรียกร้องต่าง ๆ ในระบบการเมือง การเรียกร้องทางการเมืองในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียกร้องแบ่งแยกดินแดนเป็นรัฐอิสระ เป็นเมืองปัตตานี หรือรัฐอิสลามที่เคยรุ่งเรืองมาในอดีต จนเกิดขบวนการแบ่งแยกดินแดนต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย จนนำมาสู่ความไม่สงบในพื้นที่นี้

ปฏิกริยาทางการเมือง (political reaction) เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้เจ้าเมืองในหัวเมืองปัตตานีไม่พอใจที่ถูกลดอำนาจ ก่อการกบฏแต่ถูกปราบปรามในเวลาต่อมา ปฏิกริยาทางการเมืองที่ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนเป็นผลทำให้มีการตอบโต้ทางการเมือง (political reaction) อย่างรุนแรง และมีผลต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคือ นโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation culture policy) ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี (จัดทํา โดย บวรพัฒน์, 2519 : 252-253)

อย่างไรก็ตาม เราจะเห็นได้ว่าระบอบการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบันนั้น ได้มีการพัฒนาให้สอดคล้องกับความเป็นจริง โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ให้ความเสมอภาคกันในสิทธิและเสรีภาพ ไม่มีการปิดกั้นผู้หนึ่งผู้ใดที่จะเข้ามาสู่กระบวนการทางการเมือง เราจะเห็นได้ว่า แม้แต่คนพิการยังสามารถเป็นสมาชิกวุฒิสภา (ที่มาจากการแต่งตั้งชุดสุดท้าย) และมีตัวแทนจากกลุ่มคนที่หลากหลายด้วย การปฏิรูปการเมืองที่เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมเมื่อรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2540) ปรากฏขึ้น เป็นที่ต้องการและสนใจของประชาชนทุกสาขาอาชีพ และศาสนา เนื่องจากเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่มาจากการร่างขึ้นโดยประชาชน ดังนั้นประเด็นต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญจึงสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริงด้วย เราจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันไม่ได้ระบุว่า ประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทั้ง ๆ ที่มีชาวพุทธจำนวนหนึ่งพยายามผลักดันประเด็นนี้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ นั้นหมายความว่ารัฐธรรมนูญนี้ เปิดกว้างสำหรับทุกศาสนาในประเทศไทยที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน

เราจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 เป็นต้นมา รัฐบาลเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง บริหารองค์กรปกครองท้องถิ่นด้วยตนเอง ในรูปขององค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เกิดองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั่วประเทศ และเมื่อปี พ.ศ. 2542 ได้ยกเลิกสภาภิบาลทุกแห่งทั่วประเทศแล้วยกระดับเป็นเทศบาลตำบล ซึ่งมีผลทำให้เดิมในการบริหารองค์กรท้องถิ่นเหล่านี้เป็นข้าราชการเสียส่วนใหญ่ แต่เมื่อเปลี่ยนนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดจากเดิมเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดโดยตำแหน่ง มาเป็น สมาชิกสภา อบจ. ที่ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน การยกระดับสภาภิบาลเป็นเทศบาลก็เช่นกัน เดิมนั้นจะมี นายอำเภอ ปลัดอำเภอ

เป็นผู้บริหารสุขาภิบาลโดยตำแหน่ง (มีบางแห่งที่เข้าเกณฑ์ มีงบประมาณถึงเกณฑ์ ก็ให้ประธานกรรมการบริหารมาจากการเลือกตั้งของประชาชน) เมื่อยกระดับเป็นเทศบาลตำบล ผู้บริหารเทศบาลมาจากการเลือกตั้งของประชาชนในพื้นที่เท่านั้น การเกิดองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ยังเป็นสิ่งทำให้ประชาชนใกล้ชิดกับหน่วยปกครองในระดับท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการปฏิรูประบบการเมืองการปกครองครั้งนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้ชาวมุสลิมมีความไว้วางใจต่อระบอบการเมืองการปกครองของไทยมากยิ่งขึ้น เพราะเขาคิดว่าระบอบการเมืองการปกครองของไทยปัจจุบันนั้น เปิดกว้างพอที่ให้คนไทยทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วม และกำหนดอนาคตของตนเอง ซึ่งต่างกับอดีตที่อำนาจเหล่านี้ขึ้นอยู่กับข้าราชการประจำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธทั้งสิ้น แม้จะมี ส.ส.ที่เป็นมุสลิมเป็นตัวแทนเขา ก็ไม่มากพอที่จะมีพลังเพียงพอที่จะต่อรองผลประโยชน์เพื่อสิทธิของชาวมุสลิมที่ต้องการได้

นอกจากการตอบสนองของรัฐบาล ในการเปิดกว้างทางการเมืองการปกครองดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีข้อเรียกร้องต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ระบบการเมืองที่รัฐบาลต้องตัดสินใจอีกมากมาย เช่น กรณีการเรียกร้องของนักศึกษาวิทยาลัยครูยะลาเมื่อปี พ.ศ.2531 (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2531 : 323) หรือการเรียกร้องของพยาบาลที่เป็นมุสลิมเมื่อปี พ.ศ.2542 ที่ผ่านมา ทั้ง 2 กรณี เป็นการเรียกร้องให้นักศึกษาและพยาบาลที่เป็นมุสลิมเหล่านี้สามารถคลุมฮิญาบ (ผ้าคลุมศีรษะสำหรับสตรีมุสลิม) ไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานได้ ปรากฏว่าปัจจุบันนั้น รัฐบาลได้ให้ความเห็นชอบตามที่ชาวมุสลิมเรียกร้องมา และได้กำหนดเป็นระเบียบในการแต่งกายของนักศึกษาและพยาบาลที่เป็นมุสลิมไว้ด้วย เพื่อการปฏิบัติที่เป็นไปในทางเดียวกัน (รายละเอียดใน ทางนำ : ชายแดนใต้, ปีที่ 18 ฉบับที่ 211 มีนาคม - เมษายน 2543 : 4 - 5)

จะเห็นได้ว่าปฏิกิริยาทางการเมือง หรือการตอบโต้ทางการเมืองของชาวมุสลิมในช่วงแรกมีความรุนแรงมาก มีการจัดตั้งกลุ่มขบวนการเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองรูปแบบต่าง ๆ เป้าหมายสำคัญคือ ต้องการแบ่งแยกดินแดนสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (และบางส่วนของจังหวัดสงขลา) เป็นประเทศหรือรัฐหนึ่ง เช่นเดียวกับประเทศไทยหรือมาเลเซีย ทั้งนี้เพราะได้รับการกระทำหรือการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมจากรัฐบาลไทยในช่วงเวลานั้นมาโดยตลอด เมื่อเป็นเช่นนี้ รัฐบาลไทยก็เห็นว่าการดำเนินนโยบายที่ผ่านมานั้นผิดพลาด (โดยเฉพาะสมัยจอมพล. ป. พิบูลสงคราม) รัฐบาลสมัยต่อ ๆ มาจึงต้องปรับนโยบาย และการปฏิบัติเพื่อลดกระแสหรือเงื่อนไขไปสู่ความขัดแย้ง และให้ความสำคัญกับคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เป็นชาวมุสลิมมากขึ้น คำนึงถึงความแตกต่างของคน เคารพหลักสิทธิมนุษยชน จนทำให้ปัจจุบันเงื่อนไขที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งได้ค่อย ๆ คลี่คลายลงไประดับหนึ่ง และที่ยังมีปัญหาลอย ๆ ก็เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยระยะเวลา ความตั้งใจ ในการแก้ไขปัญหของรัฐบาล หน่วยงานราชการทั้งระดับภูมิภาคและท้องถิ่น และข้าราชการทุกระดับ รวมถึงความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่ ด้วย

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยจะเห็นแล้วว่าชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส มีระดับความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมืองสูงสุด รองลงมาคือ ระบอบการเมืองการปกครอง และไว้วางใจทางการเมืองต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองในระดับที่ต่ำสุด ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

6.2.1 ความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมือง (political community)

จากผลการวิจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การที่ชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ มีความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมืองในระดับที่สูงที่สุดนั้น สะท้อนให้เห็นความหมายทางการเมืองที่สำคัญ สามารถอธิบายได้ว่า ชาวมุสลิมในพื้นที่นั้นมีความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมการเมือง เช่นเดียวกับคนไทยทั่ว ๆ ไปในพื้นที่ที่ต่างศาสนา หรือศาสนาเดียวกัน ไม่ได้มีความรู้สึกว่า การที่เป็นคนต่างศาสนาในสังคมไทยเป็นส่วนแปลกแยกทางสังคม หรือประชาคมการเมืองไทยโดยรวมเหมือนดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในประเทศอื่น ๆ เช่น ชาวมุสลิมกับชาวคริสเตียน ในเกาะมินดาเนา ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น (รายละเอียดใน ขจัดภัย นุรุษพัฒน์, 2519 : 381-411) ที่เป็นเช่นนี้ เพราะว่า สาเหตุประการหนึ่งมาจาก สังคมไทยไม่ได้มีการแบ่งแยกความแตกต่างทางศาสนาอย่างชัดเจนเหมือนกับประเทศอื่น ๆ ที่กำลังมีปัญหากลุ่มน้อยขณะนี้ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้จะมีคนส่วนใหญ่นับถือศาสนา 2 ศาสนาที่ต่างกันอย่างชัดเจนคือ พุทธและมุสลิม แต่ก็ไม่เคยปรากฏความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจนเป็นเหตุนำไปเป็นปัญหาระหว่างกลุ่มชนต่างศาสนา จนเกิดการแตกแยกในประชาคมการเมืองอย่างที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ดังกล่าวข้างต้น

นายอารีเพ็ญ อุตรสินธุ์ ส.ส.นราธิวาส พรรคความหวังใหม่ กล่าวในการสัมมนา “วิกฤติการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้และแนวทางแก้ไข” ที่ มอ.ปัตตานี เมื่อ 14 มกราคม 2541 (หน้า 34) ว่า “...ประเทศไทยเรานับว่าเป็นบุญมหาศาล ที่สังคมในประเทศไทยเรานั้นเป็นสังคมของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามกับสังคมของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธเป็นสังคมที่สามารถผสมกลมกลืนกันได้ สังคมที่นับถือศาสนาพุทธเป็นสังคมที่มีความอ่อนโยน เพราะฉะนั้น มันจะไม่กระทบโดยส่วนตัวของสังคมจะไม่กระทบ ถ้าท่านไปดูที่อินเดีย อินเดียกับอิสลามกระทบอยู่เรื่อยเพียงแต่มุสลิมเชือดวัว นำไก่ตัวหนึ่งยกพวกมาตีกันแล้ว นั่นคือ ลักษณะสังคมแข็งต่อสังคมแข็ง แต่พวกเราไม่นับว่าเป็นเคชชะบุญบารมีของประเทศเรา ที่เรามีลักษณะสังคมของคนในเชื้อชาตินั้นไม่มีปัญหา...”

จากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับชาวมุสลิม (ไม่ระบุชื่อ) (สัมภาษณ์, 28 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “บ้านของเขานับอยู่ติดกับเพื่อนบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ ยังสามารถใช้น้ำบ่อเดียวกันได้ แต่ต้องยึดถือบนแนวทางของศาสนา” ครูเจ๊ะตัน (สัมภาษณ์, 27 เม.ย. 43) กล่าวเช่นเดียวกันว่า “คนต่างศาสนาหรือคนอื่นใดไม่สำคัญที่จะมาอยู่ในชุมชน ถ้ารู้จักการอยู่ร่วมกันในสังคม รู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณี รู้ถึงชีวิตความเป็นอยู่ และจะไม่เอาเงื่อนไขทางศาสนามาเป็นข้ออ้าง”

จากที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าการอยู่ร่วมกันระหว่างคนต่างศาสนาไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ถ้าแต่ละฝ่ายต้องเคารพความเป็นอยู่ของกันและกัน ตามแนวทางของศาสนาของแต่ละฝ่ายก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ซึ่งส่วนใหญ่จากการสัมภาษณ์ชาวมุสลิมในพื้นที่ที่มีความเห็นที่ไม่แตกต่างไปจากนี้ แต่ก็ยังมีบางคนบอกว่ามีปัญหาแต่เป็นปัญหาเล็กน้อยเท่านั้น เช่น นายยาซิบ แวดีอราแม (สัมภาษณ์ , 27 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “มีบ้างในบางกรณี และบางเหตุการณ์ เช่น เวลาติดต่อกับทางสถานที่ราชการ โดยใช้ภาษาในการสื่อสารก็จะเป็นปัญหาบ้าง หรือกรณีเพื่อนบ้านก็เกี่ยวกับสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะสุนัขที่ปล่อยเฟ่นพ่านจะเกิดอันตรายแก่คนอิสลามได้ เพราะศาสนาอิสลามห้ามเลี้ยงหรือสัมผัสหรือรับประทานสุนัข”

ประการต่อมา เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของประชาชนในพื้นที่นี้แล้ว จะเห็นได้ว่าในอดีตก่อนที่จะมีศาสนาเข้ามาเผยแพร่ที่นี่เป็นคนกลุ่มเดียวกัน โดยมีศาสนาพราหมณ์เข้ามาก่อนแล้วตามด้วยพุทธ ส่วนอิสลาม แผล่ขยายเข้ามาภายหลังและฝังรากลงในพื้นที่นี้มาจนถึงปัจจุบัน (ศอ.บต., 2542 : 25) คอนแม็ค (นามแฝง) (2523 : 13-14) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พื้นที่นี้นับว่าสงบและอยู่กันอย่างสบาย ความสามัคคีเป็นกันเองระหว่างพี่น้องชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมไม่มีปัญหาอะไร มีการไปมาหาสู่กัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชาวไทยมุสลิมจัดงานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน ก็มีการเชิญเพื่อนฝูงที่รู้จักกัน ไม่ว่าจะเป็นไทยพุทธ ไทยมุสลิม ทางพี่น้องไทยพุทธก็เชิญพี่น้องชาวไทยมุสลิมไปร่วม เขาไปมาอย่างมีความสุข เข้าใจกันดีเพราะอยู่กันมาแต่เล็กแต่น้อยแต่รู้ภาษา วัฒนธรรมนิยมประเพณีซึ่งกันและกัน คนไทยพุทธท้องถิ่นส่วนใหญ่ก็พูดภาษามลายูพื้นเมืองได้ วัฒนธรรมอาหารการกินของชาวไทยมุสลิม รู้หลักปฏิบัติซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันได้ในกรณีที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักศาสนา เรื่องทางศาสนา ต่างคนต่างทำกันไป ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับประชาชนก็เหมือนกันเป็นไปฉันมิตร

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่ามีคนอย่างน้อย 2 ศาสนาอยู่ในพื้นที่เดียวกันอย่างสงบ แม้ว่าปัจจุบันจะมีชาวมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ ชาวพุทธเป็นส่วนน้อย เท่าที่สังเกตมีมากในพื้นที่หมู่ที่ 2 (บ้านไทย) ต.ตันหยงมัส และบ้านตอหลัง ตำบลมะนังตายอ และในเทศบาลทั้ง 2 แห่ง (เทศบาลตำบลตันหยงมัส และเทศบาลตำบลมะรือโบตก) และในพื้นที่เหล่านี้ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน ดังนั้นโอกาสที่มีการกระทบกระทั่งทางวัฒนธรรมประเพณีและวัฒนธรรมเกิดขึ้นกันได้น้อย จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่นับถือเป็นมุสลิมก็สอดคล้องกับการกล่าวมาเช่นกัน ในปัจจุบันลักษณะสังคมเช่นนี้ยังคงมีอยู่ เช่น เมื่อมีการหาเงินสร้างหรือซ่อมแซมมัสยิด, พิธีเข้าสูหนัด (ตัดปลายอวัยวะเพศชาย สำหรับเด็กชายที่กำลังจะเป็นหนุ่ม) หรือรายอปอซอ (ถือศีลอด) ก็เชิญชาวพุทธที่รู้จักกัน หรือไม่ก็เชิญข้าราชการในพื้นที่เข้าไปร่วมพิธีด้วย ซึ่งพิธีเหล่านี้ไม่ผิดหลักศาสนาแต่อย่างใด แต่ส่วนมากฝ่ายพุทธจะเป็นฝ่ายไปร่วมงานมากกว่า เพราะศาสนาพุทธไม่มีข้อห้ามทางศาสนามากมายเหมือนศาสนาอิสลาม

ในบทวิเคราะห์สังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ของกองประสานราชการ กรมการปกครอง (2510 : 22-23) มีความเห็นเช่นเดียวกัน ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องความสัมพันธ์ต่าง ๆ ระหว่างประชาชนชาวพื้นเมืองที่นับถือศาสนาอิสลามกับชาวพื้นเมืองที่นับถือศาสนาพุทธ ว่าแม้ปัจจุบันจะมีการแยกนับถือศาสนาต่างกันแต่บรรพบุรุษส่วนหนึ่งก็เป็นพวกเดียวกัน บางคนบางพวกมีความสัมพันธ์ทางญาติโดยรับนับถือกันอยู่ก็ยังมี เช่น เมื่อฝ่ายไหนทำบุญก็มักจะเอาขนมมาแจกจ่ายแก่บรรดาญาติโดยทั่วถึงกัน การช่วยกันลงแขกทำนา ทำสวน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามเจ็บป่วย การร่วมมือกันสร้างสาธารณสถาน วัดทางพุทธศาสนาบางวัดอยู่ในละแวกล้อมรอบไปด้วยชุมชนมุสลิมก็มิได้มีการรังเกียจซึ่งกันและกัน สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะดั้งเดิมของพื้นที่นี้และยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากงานวิจัยของฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ พิริยศ ราธิมมูลา และมานพ จิตต์ภูษา (2524) พบว่าประเพณีที่ช่วยผสมผสานทางสังคมระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ประเพณีการสมรส ประเพณีการเข้าสู่หนัด ประเพณีวันมาลิด และประเพณีการบวชของชาวพุทธ ซึ่งเป็นประเพณีที่ช่วยส่งเสริมการผสมผสานกันมาก ส่วนประเพณีที่ช่วยผสมผสานกันน้อย เช่น ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีอาชुरา และประเพณีชิงเปรต (เดือน 10 ของคนภาคใต้) เป็นต้น (อ่านรายละเอียดใน ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ และคณะ, 2524)

ดร.โมหัมมัด ยามานี แห่งมหาวิทยาลัยคิงอับดุลอาซิส ซาอุดีอาระเบีย กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “...ในพระมหาคัมภีร์ของอิสลามได้เน้นถึงการยกย่องมนุษยชาติ โดยไม่มีการแบ่งชั้นของชนชาติ หรือผิวพรรณของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนเท่าเทียมกัน...อิสลามสอนว่าความแตกต่างทางศาสนาและความเชื่อถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และไม่ควรถือเป็นสิ่งกีดกันของความสามัคคีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน...” (ในคอนแม็ค (นามแฝง), 2523 : 21)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะที่เป็นสังคมแบบบูรณาการ หรือสังคมมวลชน คือ เป็นสังคมที่คนในสังคมมีความรู้สึกร่วมในชุมชน ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นศาสนา เคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ ดังที่ Ira de Raid (1955 : 6-8) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดสังคมมวลชน (Mass Society) ว่าขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ ซึ่งแยกออกเป็น 7 ประการ คือ

ก. ความเท่าเทียมกันของเผ่าพันธุ์ (Ethnic Equality) คือการที่สังคมยอมรับความสามารถของบุคคลในสังคมนั้น ๆ โดยปราศจากอคติด้านเชื้อชาติหรือถิ่นกำเนิด

ข. ระบบสังคมเปิดโอกาสให้ทุกคนชนชั้น (Open Class Society) คือการที่สมาชิกในสังคมทุกคนมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในการแสวงหาประโยชน์ โดยไม่มีการกำหนดการกีดกัน ป้องกันบุคคล หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในการแสวงหาอาชีพที่เหมาะสม เลื่อนฐานะในสังคมได้ตามความสามารถ

ก. มีระบบการแข่งขันกันอย่างเสรีและยุติธรรม (Fair Competition) คือการที่ระบบสังคมมีมาตรการป้องกันการที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมจะใช้สิทธิพลกดขี่ และครอบงำกลุ่มอื่น ๆ เพื่อเลื่อนชั้นกลุ่มของตนให้สูงขึ้นและผูกขาดอำนาจไว้กลุ่มเดียว

ง. มีระบบการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจในสังคม (Checks & Balances) คือการที่ระบบสังคมมีมาตรการป้องกันการที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมจะใช้

จ. มีการให้การศึกษาอย่างกว้างขวางและทั่วถึง (Universal Literacy) คือการที่ระบบสังคมเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมทุกส่วนมีสิทธิที่จะแสวงหาความรู้ และศึกษาได้เสรีโดยไม่มีระเบียบจำกัด นอกจากนี้ยังมีการแพร่กระจายขอสถาบันที่ให้การศึกษแก่ประชาชนอย่างครอบคลุมและทั่วถึง

ฉ. มีระบบการติดต่อสื่อสารที่เป็นอิสระ (Free Communication) คือการที่ระบบสังคมมีช่องทางหลากหลายในการติดต่อสื่อสารระหว่างคนหรือกลุ่มคนจำนวนมาก และไม่มีมีการจำกัดการใช้ช่องทางเหล่านี้ เปิดโอกาสให้คนในสังคมรับทราบข่าวสาร ติดต่อกันสร้างความเข้าใจในกลุ่มอื่น ๆ ได้ดีขึ้น

ช. ความเชื่อพื้นฐานในเรื่องความแตกต่าง (Principle of Difference) คือการที่ประชากรในสังคมรับรู้ถึงความแตกต่างที่อยู่ในสังคม แต่เห็นว่าความแตกต่างดังกล่าวไม่ทำให้คนในสังคมมีสิทธิพื้นฐานที่ได้รับจากสังคมที่แตกต่างกัน

6.2.2 ความไว้วางใจทางการเมืองต่อระบอบการเมืองการปกครอง (political regime)
ได้แก่ รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมทางการเมือง ศาลยุติธรรม เป็นต้น จากผลการศึกษา จะเห็นได้ว่าชาวมุสลิมในพื้นที่ที่มีความไว้วางใจทางการเมืองต่อระบอบการเมือง ในระดับรองจากประชาคมการเมือง เนื่องจาก เมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองการปกครองไทย ปัจจุบันแล้วจะเห็นได้ว่า ระบอบการเมืองการปกครองของประเทศไทยปัจจุบัน ที่เป็นระบอบการเมืองการปกครองที่เปิดโอกาสให้คนทุกชนชั้น และศาสนาได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเต็มที่ตามความสามารถของแต่ละคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (พ.ศ.2540) การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นในรูปแบบองค์กรปกครองท้องถิ่นต่างๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มีส่วนสำคัญอย่างมากทำให้ชาวมุสลิมในพื้นที่รู้สึก ว่าตนเองมีสิทธิมีส่วนร่วมในการปกครอง หรือบริหารท้องถิ่นหรือกำหนดอนาคตของตนเองมากขึ้นหลังจากที่เรียกร้องเพื่อให้ชาวมุสลิมได้ปกครองตนเองกันมาเป็นเวลานาน จนเกือบจะนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดนเพื่อปกครองตนเองอย่างอิสระจากรัฐไทย

จากการสัมภาษณ์ชาวมุสลิมมีความเห็นไปในทางเดียวกัน เช่น ครูเจ๊ะสัน (สัมภาษณ์, 27 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “ตั้งแต่รัฐบาลมีการบริหารงานโดยการกระจายอำนาจไปยังภูมิภาค ทำให้ประชาชนในชุมชนไม่เฉพาะในสังคมมุสลิมเท่านั้น ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในทางการเมืองมากยิ่งขึ้น” ชาวมุสลิมคนอื่น ๆ ก็มีความเห็นไม่แตกต่างกัน ชาวมุสลิม (ไม่ระบุชื่อ) (สัมภาษณ์ 28 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “ผมเชื่อว่าประชาชนมุสลิมมีความตระตือรือร้นมาก เพราะเดี๋ยวนี้ทั่วโลกเขาเปิดกว้างให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารได้รับรู้ปัญหา การมีการเลือกตั้งทุกระดับเป็นแนวทางสู่ประชาธิปไตย” ส่วนนายสุชาติ (สัมภาษณ์, 26 เม.ย. 43) กล่าวว่า “มีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ไม่มากนัก ส่วนมากจะไปเลือกตั้งตามหน้าที่ ตามคำสั่งของผู้นำทางหมู่บ้าน (บางแห่ง)” และคนอื่นก็ตอบในทำนองเดียวกันว่าทำให้ชาวมุสลิมมีสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองมากขึ้น

สิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในระบอบการเมืองการปกครองไทยในปัจจุบัน ที่แสดงให้เห็นว่าชาวมุสลิม มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองอย่างเท่าเทียมกับคนนับถือศาสนาอื่นในประเทศไทย ได้แก่ การเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) หรือสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) และสมาชิกสภาท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และเทศบาล ผู้แทนเหล่านี้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคได้ส่วนใหญ่จะเป็นชาวมุสลิม ส่วนชาวพุทธมีส่วนน้อยหรือนาน ๆ ครั้งที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามา นอกจากนี้ผู้แทนที่เป็นมุสลิมหลายคนต่างก็ได้รับการยอมรับไม่เฉพาะจากชาวมุสลิมด้วยกันเองเท่านั้น ชาวไทยทั่วไปที่ต่างศาสนาก็ให้การยอมรับด้วย ผู้แทนราษฎรที่เป็นมุสลิมหลายคนได้เป็นรัฐมนตรี เช่น นายเด่น โต๊ะมีนา เคยเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย นายอารีเพ็ญ อุตรสินธุ์ เคยเป็น รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายวันมูฮัมหมัดนอร์ มะทา อดีตประธานรัฐสภา ซึ่งเป็นประมุขฝ่ายนิติบัญญัติ มีฐานะเทียบเท่านายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นประมุขฝ่ายบริหาร และยังเป็นเลขาธิการพรรคความหวังใหม่ ซึ่งเป็นพรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่งของประเทศด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นได้ว่าระบอบการเมืองไทยปัจจุบันไม่ได้กีดกันชนกลุ่มน้อยหรือผู้ที่มีความแตกต่างจากความเป็นส่วนใหญ่ของชาติ เลยแม้แต่น้อย แต่เปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้เข้ามาสู่ระบอบการเมืองการปกครอง และมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับได้ตามความสามารถของแต่ละบุคคล ประชาชนทุกชนชั้น ศาสนา สามารถเข้ามามีส่วนร่วมหรือเข้าสู่ระบอบการเมืองการปกครองไทยโดยไม่มีการกีดกันหรือขัดขวางจากกลุ่มใดได้

ประการต่อมาที่มีผลต่อความไว้วางใจต่อระบอบการเมืองการปกครอง คือ การเปิดโอกาสให้ชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคได้ ได้สิทธิพิเศษในการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ทั้งของกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงอื่น ๆ เช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงศึกษาธิการ กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงคมนาคม เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่าชาวมุสลิมมีระดับการศึกษาต่ำกว่าชาวไทยพุทธโดยทั่วไป ดังนั้นการที่จะมาสอบแข่งขัน

กับชาวไทยพุทธแล้วมีโอกาสเข้าไปเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐหรือสถานศึกษาในระดับสูงหรือสอบเข้ารับราชการได้นั้น มีความเป็นไปได้น้อยมาก ดังนั้นการให้สิทธิพิเศษทางการศึกษาและการรับราชการ เป็นการให้โอกาสกับคนในสังคมมีความเท่าเทียมกัน และเป็นการกระจายสิทธิให้ทั่วถึงแก่คนทุกกลุ่ม ทำให้ปัจจุบันมีชาวมุสลิมที่จบการศึกษาทั้งในและต่างประเทศจากวิธีการนี้มากมาย รวมถึงการมีโอกาสมารับราชการในพื้นที่หรือทำงานที่เท่าเทียมกับคนไทยโดยทั่วไปด้วย

6.2.3 ความไว้วางใจทางการเมืองต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง (political authorities) ได้แก่ รัฐบาล ข้าราชการ นักการเมือง ทุกระดับ จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าเป็นประเด็นที่ชาวมุสลิมในพื้นที่ที่มีความไว้วางใจในระดับที่ต่ำที่สุดใน 3 ประเด็นที่เป็นกรอบในการศึกษาครั้งนี้ แต่เมื่อเราพิจารณาในสภาพการเมืองไทยปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ชาวไทยโดยทั่วไปก็มีความเห็น หรือความรู้สึกที่ไม่แตกต่างไปจากชาวมุสลิมที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้แต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นลักษณะของความรู้สึกแปลกแยกทางการเมือง (political alienation) ของคนในสังคมที่มีต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล ข้าราชการ และนักการเมืองทุกระดับ ที่มีแต่ภาพของความไม่ดี เห็นแก่ตัวเอง พรรคพวกเพื่อนพ้อง การทุจริต คอร์รัปชัน กันทุกระดับ ดังปรากฏให้เห็นอยู่ในระบอบการเมืองไทยในปัจจุบัน และเมื่อผสมกับความรู้สึกเดิม ๆ ของชาวมุสลิมในพื้นที่ที่มีต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง เช่นการกระทำของรัฐบาลต่อชาวมุสลิมในอดีต ยิ่งเพิ่มความรู้สึกในทางลบมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการพูดคุยกับชาวมุสลิมในพื้นที่ต่างก็มีความเห็นต่อรัฐบาล หรือผู้มีอำนาจทางการเมืองระดับต่าง ๆ ในทางที่ลบด้วยเช่นกัน

จากการสัมภาษณ์ ชาวมุสลิม(ไม่ระบุชื่อ) (สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2543) มีความเห็นว่า “รัฐบาลไม่ให้ความจริงใจในการแก้ไขปัญหา ข้าราชการในพื้นที่ยังให้บริการแก่ประชาชนไม่ทั่วถึง และเป็นธรรม ไม่ค่อยเต็มใจที่จะให้บริการกับประชาชนในพื้นที่เท่าที่ควรเพราะถือว่าเป็นคนต่างศาสนากัน มีเจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนหนึ่งเท่านั้นที่เข้าถึงประชาชน แต่อีกส่วนหนึ่งยังปล่อยให้ประชาชนแก้ปัญหาตนเอง โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่ติดต่อสื่อสารกับประชาชนไม่ได้”

อิหม่าม (สัมภาษณ์, 9 มี.ค. 2543) ให้ความเห็นว่า “รัฐบาลยังไม่มี ความพยายามอย่างเต็มที่ในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในพื้นที่ และข้าราชการในพื้นที่ก็ยังให้บริการแก่ประชาชนที่ไม่ทั่วถึง” เช่นเดียวกับความเห็นของ นายสุชาติ สนิทวาทิ ประธานกักตักบาตตันหยงมัส (สัมภาษณ์, 26 เม.ย.43) กล่าวว่า “ ความพยายามของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาคือความว่างเปล่า ลิขิปี๊ลิขิปี๊ก็ยังคงมีเหมือนเดิม ความไม่สงบยังคงมีเหมือนเดิม การบริการประชาชนของข้าราชการบางแห่งอาจดีขึ้นกว่าเดิม บางแห่งอาจเลวลง ความเป็นธรรมคงมิให้เห็นได้ยากมากในสังคมปัจจุบันนี้”

คำกล่าวของ คุณชูโชติะ หลงปี ในการประชุมสัมมนาเรื่อง “วิกฤตการณ์ใน จชต. และแนวทางแก้ไข” จัดโดยโครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2541 (หน้า 25) ว่า “ศัตรูของประชาชน คือ ส่วนราชการ ไม่ใช่นโยบาย ส่วนราชการที่ว่าก็คือ เจ้าหน้าที่ บางทีเจ้าหน้าที่ไม่ค่อยดี”

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เป็นที่ชัดเจนว่าความไม่ไว้วางใจต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะข้าราชการในพื้นที่นั้นยังคงมีอยู่ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการกระทำของข้าราชการในอดีตที่ฝังลึกอยู่ในความรู้สึกรังเกียจของชาวมุสลิม จากงานเขียนของคอนเม็ค (2523) ที่กล่าวในตอนต้นจะเห็นว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ความสัมพันธ์ของข้าราชการกับประชาชนเป็นไปด้วยดี แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทั้งนี้เนื่องจากความทุกข์ยาก ความบีบรัดทางเศรษฐกิจเริ่มขึ้น การเบียดเบียนและเบียดบังผลประโยชน์เริ่มจะเป็นเงาตามตัว ประกอบการโยกย้ายข้าราชการที่นับถือศาสนาพุทธจากต่างถิ่นจากส่วนกลาง เหนือ อีสาน ไปภาคใต้มากขึ้น ข้าราชการใหม่เหล่านี้ไม่รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยมุสลิมท้องถิ่น โดยเฉพาะช่วงสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (รายละเอียดใน คอนเม็ค, 2523 : 22-23)

จะเห็นได้ว่า เมื่อมองในภาพรวมจากผลการวิจัยเกี่ยวกับความไว้วางใจทางการเมืองของชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ มีความไว้วางใจทางการเมืองในระดับที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ในระยะเวลาก่อนหน้านี้ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เนื่องมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่ผ่านมาในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง และมีแนวโน้มที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาลพยายามพัฒนานโยบาย และแนวทางในการบริหารประเทศ จากการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง มาเน้นการกระจายอำนาจการปกครองให้กับประชาชนในท้องถิ่นปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น รวมถึงสิ่งที่มองข้ามไม่ได้คือบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยที่มีต่อชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ สิ่งนี้นับว่ามีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างความเป็นเอกภาพ ความมั่นคงทางการเมืองให้เกิดขึ้นในประเทศไทยตลอดมา

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ชาวมุสลิมในพื้นที่อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส มีความไว้วางใจทางการเมืองต่อประชาคมการเมืองในระดับสูงสุด รองลงมาคือ ระบอบการเมืองการปกครอง และผู้มีอำนาจทางการเมือง ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีมาเป็นเวลานาน แต่ปรากฏว่าไม่มีความรุนแรงจนสามารถนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดนปกครองตนเองได้สำเร็จอย่างที่ปรากฏในต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากผู้มีอำนาจทางการเมือง และนโยบายของรัฐบาล หรือระบอบการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ประชาคมการเมืองหรือประชาชนในพื้นที่ยังมีความเป็นอยู่

ที่พึงพาอาศัยกันอยู่ เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดความไว้วางใจทางการเมืองทั้ง 3 ระดับ (ตามรูปที่ 2.1 : 9) จะเห็นว่า หากบุคคลจะถอนความสนับสนุน หรือความไว้วางใจทางการเมืองก็จะเป็นไปตามลำดับ คือ ความไม่ไว้วางใจต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง อาจนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจทางการเมือง ต่อระบอบการเมืองการปกครอง และประชาคมการเมืองในที่สุด

ดังนั้น บุคคลอาจไม่ไว้วางใจต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง แต่ยังคงสนับสนุนระบอบการเมืองการปกครองและประชาคมการเมืองอยู่ หรือบุคคลอาจไม่ไว้วางใจต่อผู้มีอำนาจสิทธิขาดทางการเมือง และระบบการเมืองการปกครอง แต่ยังยึดมั่นผูกพันต่อประชาคมการเมืองนั้นอยู่ ระบบการเมืองนั้นก็ยังดำรงอยู่ต่อไปได้

จากแนวคิดการเมืองดังกล่าวข้างต้น เมื่อมาวิเคราะห์จากผลการศึกษาค้นคว้าจะเห็นได้ว่า ชาวมุสลิมในพื้นที่ซึ่งมีความผูกพันกับประชาคมการเมืองของตนอยู่ แม้จะมีความไม่ไว้วางใจต่อระบอบการเมืองการปกครอง และผู้มีอำนาจทางการเมืองอยู่บ้างก็ตาม ดังนั้นจากผลการวิจัยทำให้เป็นที่ยืนยันและเชื่อมั่นได้ว่า ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่หลายฝ่ายวิตกว่าจะนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดน เช่น ในติมอร์ตะวันออก ในประเทศฟิลิปปินส์ และอีกหลายประเทศ นั้นเป็นไปได้ยากในสภาพปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากการที่จะเกิดปัญหาเช่นประเทศเหล่านั้นนั้น นอกจากระบอบการเมืองการปกครองที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน รวมถึงผู้มีอำนาจทางการเมืองด้วยแล้ว ประชาชนในพื้นที่หรือประชาคมการเมือง ต้องมีความรู้สึกไม่ใช่คนกลุ่มเดียวกัน มีความแตกแยกกัน เอาเปรียบกัน แต่เมื่อวิเคราะห์จากผลการวิจัยครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ประชาชนทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความรักใคร่สามัคคี พึงพาอาศัยกัน สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความแตกต่างด้านศาสนาและวัฒนธรรมได้อย่างดี จึงกล่าวได้ว่า ณ ปัจจุบันนี้ยังไม่มีเหตุที่นำไปสู่การแบ่งแยกดินแดนให้สำเร็จได้เลย ดังที่วิตกกันแต่อย่างใด

6.3 ข้อเสนอต่อการแก้ไขปัญหាจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยมีข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงการดำเนินการเพื่อไม่ให้เกิดเงื่อนไขที่ทำให้เกิดปัญหา และในพื้นที่ที่มีความสงบ สันติสุขตลอดไป โดยให้ข้อเสนอแนะตามกรอบแนวคิดในการวิจัย 3 ประการหลัก รวมถึงข้อเสนอจากประชาชนในพื้นที่ที่ได้จากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ดังนี้

6.3.1 ด้านประชาคมการเมือง ต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาคมการเมืองให้มีลักษณะที่คนในพื้นที่ช่วยเหลือ พึงพาอาศัยกัน อย่างที่เป็นอยู่หรือมากกว่านี้ โดยภาครัฐต้องส่งเสริมการสร้างประชาสังคมให้เกิดขึ้นอย่างเป็นจริงให้ได้ โดยให้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครอง บริหารท้องถิ่น เสนอปัญหา และหาทางออกของปัญหาร่วมกัน การสนับสนุนนี้

อาจกระทำโดยผ่านองค์กรประชาชนที่เป็นทางการที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล หรือคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ต่าง ๆ และอื่น ๆ เป็นต้น แต่การดำเนินการเหล่านี้รัฐเพียงเป็นคนคอยกระตุ้นหรือช่วยเหลืออยู่ห่าง ๆ เท่านั้น การพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาสังคมที่เข้มแข็งต้องอาศัยพลังของสมาชิกในสังคมเหล่านั้น เมื่อคนในสังคมได้ทำกิจกรรมร่วมกันมากยิ่งขึ้นความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน พึ่งพาอาศัยกันก็มีมากขึ้น เมื่อชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง ประเทศชาติโดยรวมก็เข้มแข็งและมั่นคงอย่างแท้จริงต่อไปด้วย

6.3.2 ระบบการเมืองการปกครอง เป็นประเด็นต่อมาที่ต้องพัฒนาต่อไป ปัจจุบันแม้ว่าทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยอิสลามมีสิทธิทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน แต่โอกาสที่ชาวมุสลิมจะมีโอกาสเข้ามาเป็นผู้แทนในสภานิติบัญญัติระดับชาตินั้น มีจำนวนน้อยตามสัดส่วนของประชากร ดังนั้นการส่งเสริมบทบาทของสภาท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล หรือองค์กรบริหารส่วนตำบล ในการทำหน้าที่สนองต่อปัญหาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น ทำหน้าที่ให้มากยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่นอกเหนือจากโครงการที่เป็นแต่ด้านการสร้างสาธารณูปโภค ถนน เป็นต้น องค์กรท้องถิ่นเหล่านั้นต้องหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากยิ่งขึ้น ทั้งการให้สมาชิกองค์กรท้องถิ่นเหล่านี้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมขึ้น เพื่อนำมาปฏิบัติงานในหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และต้องนำไปพัฒนาประชาชนในพื้นที่ต่อไป ให้มีความรู้ในระบอบการเมืองการปกครองและเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมากยิ่งขึ้น ส่วนบทบาทของหน่วยงานส่วนภูมิภาค เช่น จังหวัด หรืออำเภอ ก็ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้ความรู้ คำแนะนำ (แต่ไม่ครอบงำ) แก่หน่วยปกครองท้องถิ่นนี้ให้มากขึ้น นอกจากนี้แล้ว หากมีโครงการพัฒนาของรัฐต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างแท้จริงด้วย ต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในพื้นที่เสียก่อนดำเนินการถึงจะดำเนินการต่อไป

6.3.3 ผู้มีอำนาจทางการเมือง เป็นกลุ่มที่ยังเป็นสาเหตุของปัญหาอยู่ แม้จะลดลงมากก็ตาม ดังนั้นแม้ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จะมีการปฐมนิเทศข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้อยู่เสมอ แต่การปฐมนิเทศนั้นส่วนใหญ่อยู่แต่ในห้อง ฟังวิทยากรมาบรรยาย ผู้เข้าปฐมนิเทศส่วนหนึ่งไม่เคยลงพื้นที่เลย ไม่ได้สัมผัสกับประชาชนอย่างแท้จริงทำให้ไม่รู้สภาพความจริงของพื้นที่ ดังนั้นการปฐมนิเทศควรที่จะมีการนำผู้เข้าปฐมนิเทศลงสู่ภาคสนามด้วย นอกจากนี้ควรมีการเปิดสอนภาษามลายูท้องถิ่นให้กับข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจหรือพนักงานส่วนท้องถิ่น ที่มาปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อให้สามารถสื่อสารกับประชาชนที่เป็นมุสลิมในพื้นที่ได้ โดยให้ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนที่มีอยู่ทุกจังหวัดและอำเภอเป็นผู้ดำเนินการ และถ้าเป็นไปได้ควรพิจารณาคนในพื้นที่เข้ามาทำงานเป็นอันดับแรกก่อนให้มากที่สุดเพราะมีความรู้ในวัฒนธรรมและประเพณีอย่างดีแล้ว

นอกจากนี้ จากผลการวิจัยจะเห็นว่า ระดับการศึกษา มีผลต่อความไว้วางใจทางการเมืองของชาวไทยมุสลิม (หน้า 140) โดยผู้มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มไว้วางใจทางการเมืองมากกว่าผู้มีระดับการศึกษาต่ำ โดยเฉพาะต่อระบอบการเมืองการปกครอง และประชาคมการเมือง ดังนั้นถ้าการส่งเสริมให้คนมีการศึกษาที่สูงขึ้น ย่อมมีผลต่อการเรียนรู้และเข้าใจระบอบการเมืองการปกครองมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วย นอกจากนี้การมีระดับการศึกษาสูงย่อมที่จะสัมผัสกับสังคมภายนอก พบปะกับผู้คนที่หลากหลาย ทำให้เข้าใจในการดำรงอยู่ในความแตกต่างในสังคม อันหมายถึงประชาคมการเมืองมากยิ่งขึ้นด้วย

จากผลการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับชาวมุสลิม ได้มีข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ นายยาซิบ แวดือราแม (สัมภาษณ์, 27 เม.ย.2543) มีความเห็นว่านโยบายการวางแผนครอบครัว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลจะมุ่งทำทุกทางที่จะคุมกำเนิดประชากรมุสลิม โครงการนี้สวนทางกับศาสนาอิสลามที่ให้มีลูกมากจะเป็นการดี จึงเป็นเรื่องที่รัฐต้องนำไปพิจารณาทบทวนไม่ให้เกิดเป็นปัญหาต่อไป” นายสุชาติ (สัมภาษณ์, 26 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “อยากให้ทางรัฐบาลมองชาวมุสลิมในแง่ดีขึ้น ให้มีส่วนร่วมในทางสังคมมากขึ้น ไม่ใช่มองในแง่จะแบ่งแยกดินแดนอย่างเดียว หรือขบวนการ ชก. ผมว่ามันหมดสมัยแล้ว” ครูเจ๊ะสัน (สัมภาษณ์, 27 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “ควรให้คนทั่วไปได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี และประวัติศาสตร์อิสลามให้มากกว่านี้ ทำให้คนทั่วไปได้เข้าใจและยอมรับมากยิ่งขึ้น” และนายอัมรินทร์ (สัมภาษณ์, 28 เม.ย. 2543) กล่าวว่า “อยากให้เจ้าหน้าที่ของรัฐทุ่มเท จริงจังกับงานมากกว่านี้ อย่าเห็นประโยชน์ส่วนตัวให้มากนัก”

ซึ่งจากข้อเสนอแนะปัญหาที่ยกมาข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า นโยบายรัฐบาล และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ หรือข้าราชการในพื้นที่นั้น ยังเป็นส่วนที่อาจนำไปสู่เงื่อนไขที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นในพื้นที่นี้ในระยะต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยข้างต้นว่า ชาวมุสลิมไว้วางใจทางการเมืองต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองและระบอบการเมืองการปกครอง น้อยกว่าประชาคมการเมือง ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ยังมีหลายประเด็นที่อาจนำไปสู่เงื่อนไขของปัญหาในอนาคต ที่จะต้องให้หน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องนำไปหาแนวทาง เพื่อแก้ไข ปรับปรุงและพัฒนา และแก้ไขปัญหากันต่อไป

ส่วนข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรที่จะขยายขอบเขตของประชากรที่ทำการศึกษาให้ครอบคลุมถึงชาวไทยพุทธในพื้นที่ด้วย เพราะปัญหาที่จะเกิดขึ้นอันนำไปสู่ความแตกแยกของประชาคมไม่ได้มาจากคนกลุ่มเดียว แต่ต้องมีอีกฝ่ายที่มีปฏิกิริยาโต้ตอบมาด้วย และควรมีการศึกษาเจาะลึกในแต่ละประเด็น เช่น การบูรณาการทางวัฒนธรรมระหว่างชาวพุทธกับมุสลิม, นโยบายความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2521-ปัจจุบัน) เป็นต้น ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพื้นที่นี้ให้มีความสงบอย่างถาวรต่อไป